

*Драган М. Новаковић**

Министарство вера и дијаспоре, Београд

ИСЛАМСКА ЕСХАТОЛОГИЈА

Сажетак

Представљено је вишеструко сложено и научној и стручној јавности недовољно познато питање исламске есхатологије. Настојећи да се тај проблем што прецизније и објективније размотри успостављена је одређена временска вертикала на чијем почетку је сахрана као последица смрти и начин на који се обавља тај важни обред. Затим је објашњен берзах као време проведено у гробу до поновног оживљавања током кога се душа одваја од тела и врше предвиђена испитивања. Размотрени су различити велики и мали предзнаци Судњег дана, који треба да подстакну вернике на појачано вршење добрих дела и усклађивање свих сегмената живота са нормама вере. Наговештени догађаји представљају непоновљиву прилику и неверницима да прихватајући исламске истине промене понашање и омогуће спасење. Комплетан процес завршава се Судњим даном обележеним различитим и сложеним искушењима, оживљавањем мртвих, детаљним испитивањем свих дела учињених током земалског живота и праћеним од анђела, њиховим мерењем на посебној ваги и преласком преко ћуприје, која води у рај или пакао. Величанствени описи рајских уживања и застрашујуће страхоте пакла назначене у Курану, а детаљно развијене у хадисима посланика Мухамеда, на појединачном нивоу представљају стални и универзални подстицај исламским верницима да остану на правом путу, док ситуирањем у глобални контекст треба да допринесу ширењу вере намењене

* Виши научни сарадник

свим људима света и ојачају спремност на додатна прегнућа захтевана од верског или државног вођства.

Кључне речи: Исламска есхатологија, ислам, сахрана, берзах, предзнаци, Судњи дан, верници.

Исламска теологија садржи потпуна објашњења болести, смрти, сахране и загробног живота, тако да одбацује сва настојања о могућем лаицизирању неких од тих обреда и њиховом вршењу изван верске заједнице. Муслиманима се препоручује да редовно обилазе болесне људе, јер тим чином показују солидарност, спремност на помоћ и поштовање особе која је у невољи. Препоручљиво је тешко болесну особу подсећати на смрт и указивати на потребу да током преосталог живота учини што више добрих дела, јер „живот после смрти је у ствари прави живот“.¹⁾ Извесно приближавање смрти обавезује присутне да болесника подстичу на што чешће изговарање основне вероисповедне формулу, изврше окретање према Каби и положи да лежи на десној страни. Тешко стање болести оправдава одлуку о постављању умирућег у положај који му највише одговара. Наступањем смрти покојнику се повезују вилице, заклопе очи и покрије тело.²⁾

САХРАНА

Припреме за сахрану почињу од тренутка када се на сигуран начин утврди да је наступила смрт. Најближој родбини дозвољено је плакање, из строгу забрану повишавања гласа и нарицања. Породица није обавезна да обезбеђује послужење за посетиоце који дођу да изразе саучешће. Уважавајући тешку ситуацију домаћинства у коме се десио смртни случај, комшије припремају и доносе храну ожалошћенима: „Обавезно носе по кило кахве и килограм шећера ‘коцке’, као и по једну ‘штеку’ цигарета. Богатији пријатељи, као и ближа родбина носе најпотребније намирнице, умјешене пите, као и другу спремљену храну за породицу умрлог и за пријатеље и познанике који су пристигли из удаљенијих мјеста, а

1) Али Аттантави, *Опћи приказ исламске вјере (вјеровање – акаида)*, Високи саудијски комитет за помоћ БиХ, Сарајево, 1996, стр. 68.

2) Искрени верник дужан је да верује у загробни живот: „Захваљујући вјеровању у Ахирет наш живот добија свој узвишени циљ и дубоки смисао, а тај се циљ и смисао остварује чињењем позитивних, а чувањем од забрањених дјела, постизањем разних вриједности и квалитета, а одстрањивањем свих недостатака штетних по тијело, по вјеру, по достојанство, по разум и по имовину“, Абдул Мецид Ез-Зиндани, *Ел – иман исламско вјеровање*, Исламска заједница, Штутгарт, 2001, стр. 102.

ожалашћена породица им не може припремити храну”.³⁾ Опремање умрлог, умотавање у ћефине, клањање ценазе и сахрана, спадају у колективну обавезу муслимана према свом члану. Учесници у тим активностима заслужују посебан севап и њихова дела биће правилно вреднована на Судњем дану. Ратник који погине на бојном пољу – шехид укопава се у затеченој одећи, али се исламски правници разилазе у тумачењу обавезности клањања ценазе.⁴⁾

Умрла особа постави се на уздигнуто место и ослободи одеће. После темељног чишћења преминулом се узима класични абдест, а затим се купа три или четири пута почињући са десне стране, уз обавезу да се на крају употребе сапун или камфор. Тело се осуши чистим убрусом и пажљиво стави у намирисане ћефине – мушкарац у три, а жена у пет. Препоручује се да ћефини буду бели и чисти чиме се искључује употреба свиле и других скупоцених материјала. Издаци за опремање намирују се из имовине умрлог, а уколико је нема, трошкове сноси особа којој је била утврђена обавеза издржавања. Прописано је да умрлу жену може купати само особа истог пола, али је дозвољено да муж огасули супругу и жена мужа. Особа задужена да купа умрле мора бити побожна и од ње се захтева да не износи детаље које је видела током обављања обреда, јер супротно поступање умањује награду прописану од Алаха за вршење те одговорне дужности. Пожељно је обављање купања умрлих на добровољној основи и бесплатно, али је то специфично занимање у већини исламских држава професионализовано и подразумева плаћање прописане суме новца.

Дозвољено је ценазу умрлом клањати у џамији, али пракса показује да се тај обред најчешће врши изван верског објекта. Преминулог до гробног места носе четири човека мењајући место на сваких четрдесет корака. Погребна колона иде убрзано водећи рачуна да се умрли не тресе у табу. Дубина ископаног гроба треба да буде најмање колико половина људског стаса.⁵⁾ Изговарајући речи из Бисмиле остаци умрлог постављају се на десну страну и обавезно у правцу Кабе. Гробно место покрива се даскама и затрпава земљом, а затим се умрлом проучи пригодна дова са молбом

3) Хасан Хаџић, „Обичаји код ценазе у Санџаку“ II, *Глас ислама*, Нови Пазар, бр. 99, фебруар, 2005, стр. 24.

4) Aneela Sultana, „Taliban or Terrorist? Some Reflections on Talibans Ideology“, *Politics and Religion*, Center for Study of Religion and Religious Tolerance, No. 1/2009, pp. 7-24.

5) Изет Машовић, *101 дерс*, Мешихат Исламске заједнице Санџака, Издавачка дјелатност, ИЛМ, Нови Пазар, 2010, стр. 84-86.

Алаху да га учврсти у вери и добро припреми за кабурска испитивања. Уколико до смрти наступи на мору, умрли се умота у ћефине и после проучене дове тело баца у воду. Дозвољено је самоубицу као великог грешника купати и укопавати уз стандардну ценазу. Умрлом новорођенчету, које је показивало знаке живота, надева се име, купа и клања ценаза. Откопавање гроба није дозвољено, као ни сахрана новог покојника, док кости претходника потпуно не иструну и постану део земље. Мушкарцима је омогућено да посећују гробље, јер тим чином учвршћују веру и врше припреме за живот у будућем свету. Поједини правници сматрају да и жене имају право да одлазе на гробље, али постоји општа сагласност да је претеривање строго забрањено. Приступом гробу посетилац се окреће лицу умрлог и проучава пригодну дову. Верницима се препоручује стриктно придржавање прописаних обичаја и не дозвољава њихова измена: „Забрањено је (харам) поред кабура упражњавати неисламске поступке као што је: нарицање, дозивање умрлог или тражење помоћи од њега. Умрлом ће користити добра дијела која је он урадио док је био жив и она дјела којима је био узрочник, у складу с ријечима Вјеровјесника: ‘Када човјек умре, престају његова дјела, осим у три случаја: тајна садака, наука којом се користи или дова коју му учини добро одгојено дијете’”.⁶⁾

Полазећи од Куранског ајета да Алах узима душе у часу смрти, исламска теологија прецизно дефинише људски крај на земљи: “Смрт је када душа напушта тијело, када прелази у живот у берзаху, а када се земљано тијело враћа свом прапочетку из којег је настао. Изласком душе из тијела престаје рад било којег органа у људском тијелу у свакој ћелији, као што се распрсну састојци сваке ћелије и помијешају тјелесне твари једна с другом. Тијело прелази у стање укочености у којем не осјећа, не расте, не храни се, не покреће се, не дише, не размишља, нити било што ради. Смрт је најсличнија сну, једино што је у сну тијело повезано с душом, а код смрти она се у потпуности одваја од тијела”.⁷⁾ Дужност је сваког човека да прихвати чињеницу о неизбежности смрти и правовремено се припреми за тај чин. Медицинском негом и употребом савремених лекова смрт се може за извесно време одложити, али и то се чини са дозволом Алаха, који је омогућио производњу меди-

6) Група аутора, *Исламско знање*, штампано под покровитељством саудијског краља Фахда, Сарајево, 2001, стр. 208.

7) Абдул Мешид Ез-Зиндани, *Једноћа створитеља*, штампано под покровитељством саудијског краља Фахда, Сарајево, 2001, стр. 123.

камената и у сваком појединачном случају прецизно одредио крај њиховог деловања.

БЕРЗАХ

Према Курану и бројним хадисима посланика Мухамеда, време између смрти и поновног оживљавања назива се берзах, који започиње одвајањем душе од тела.⁸⁾ Умрлом човеку Алах шаље мелеке смрти да преузму душу, с тим да је прописани поступак потпуно различит за оданог муслимана и неверника: „Муслиман вјерује да његова срећа у животу, и на овоме и ономе свијету, зависи од тога колико ји и како одгојио и очистио своју душу, јер ако је она покварена, прљава и неваљала, ни он неће бити сретан“.⁹⁾ Искреном и побожном вернику долазе мелеци Мункир и Некир светлих лица, обучени у рајску одећу и обдарени непоновљивим мирисима. Душа напушта тело веома лако и мелеци је прихватају и постављају у ђефине и мирисе. Затим се уздиже до седмог неба и прима Алахову наредбу о упису у књигу великана и поновном враћању на земљу и спајању са телом. Наведени процес траје веома кратко, тако да умрли чује кораке људи који после укопа одлазе са гробља. Постављајући покојника у седећи положај мелеци започињу испитивање ради добијања признања да је његов господар Алах, вера ислам и Мухамед посланик. Добивши позитиван одговор и потврду да су веровања произашла из читања Курана и поштовања других норми религије, са неба ће се чути глас да је у питању исправан човек коме треба припремити место у отворити врата ценнета. Допреће изузетно пријатан мирис, гроб ће се проширити до неслућених размера, а придошли човек веселог изгледа оличаваће добра дела учињена током живота на земљи. Задовољан повољним исходом кабурских испитивања умрли ће пожелети брзи долазак Судњег дана који представља предуслов за одлазак у рај и поновни сусрет са родбином на земљи.¹⁰⁾

8) Сумња у наведени поступак није дозвољена: „Муслиман је потпуно убјеђен да су кабурска благодат, кабурска казна и испитивања два мелека у њему апсолутна истина“, Абдул Мецид Ез-Зиндани, наведено дело, Штутгарт, 2001, стр. 99.

9) Цавир ел-Цезаири Ебу-Бекр, *О правилима лијепог понашања и о нарави*, Високи саудијски комитет за помоћ БиХ и Културни центар „Краља Фахда“, Сарајево, 2001, стр. 22.

10) Поред проширивања гроба, поједини исламски аутори истичу да ће се кабур испунити зеленилом, да ће имати димензије докле поглед може да допре и да ће се дела претворити у лик човека, који ће умрлог обрадовати извесним рајем, Група аутора, наведено дело, Сарајево, 2001, стр. 133-134

Ситуација коју доживљава умрли неверник потпуно је друга-чија и карактерише се тешким и мучним одвајањем душе од тела које врше строги и мелеци црних лица. Испуштајући непријатан мирис отргнута душа смешта се на грубо платно и под строгом контролом почиње уздицање, али пре првог неба Алах шаље поруку да се изврши упис у књигу понижених и врати на земљу. После спајања душе са телом постављају се стандардна питања, али неверник остаје упоран у ставу да Алах није његов господар, да не припада исламу и да није обавештен о посланику упућеном свим народима. Снажни глас са неба одговориће да се припреми место у цехеннему, а испитивани ће осетити ватру и ужасан смрад. Гроб у који је положен стиснуће се тако снажно да ће умрлом кости пролазити једна поред друге. Појавиће се човек непријатног лика и страшног мириса који ће се представити као ружна дела чињена за живота. Затим наступа глув и нем човек који грешника једним ударцем маља претвара у прашину. Повраћен вољом Алаха у првобитно стање преминули ће пожелети одлагање Судњег дана као сигурног предзнака за одлазак у пакао.¹¹⁾

Одређеним искушењима у кабуру – гробу изложени су и верници и њихов интензитет зависи од дела која је умрли учинио током живота.¹²⁾ Образлажући тај став, више хадиса спецификује и ближе одређује поступке који директно доприносе тежини испитивања до којих ће доћи непосредно после смрти. Користећи различите прилике, посланик Мухамед прецизно је указао на седам дела и облика понашања чије учестало практиковање појачава загробне патње. Утврђеном градацијом на прво место постављени су људи који током живота нису благовремено уклањали нечистоћу од мокраће. Примерена кабурска искушења загарантована су и појединцима склоним сплеткарењу и оговарању других. Значајне тешкоће приликом полагања рачуна имаће људи који су упражњавали широко распрострањену особину претеривања. Иста судбина намењена је и особама које су током живота цениле лаж као пожељну и за понашање препоручљиву врлину. Одбацивање Курана и непоштовање прописаних упутстава, представља поуздан начин за приближавање припремљеним недаћама. Упражњавање простицуције као великог моралног зла биће праведно вредновано на Суд-

11) Мухаммед Нуајм Јасин, *Иман темељи-суштина-негација*, Високи саудијски комитет за помоћ БиХ и Културни центар „Краља Фахда“, Сарајево, 2000, стр. 63-94.

12) Мунир Гавранкапетановић, *Снагом вјере до савршенства душе*, Ријасет Исламске заједнице Босне и Херцеговине, Издавачки центар Ел-Калем, Сарајево, 2000, стр. 20-22.

њем дану, али прва казна за починиоце тог дела припремљена је у кабуру. Банкари и трговци и сви они који узимају камату морају бити спремни за строге санкције у животу после смрти.¹³⁾

Велики број хадиса из различитих периода потврђује да се душа у берзаху одваја и спаја са телом, да заједно с њим ужива и пати и да се коначно уједињавање обавља на Судњем дану: „И у рају и у паклу људима се придружују душе које је створио Бог“.¹⁴⁾ Зависно од улоге коју је појединац током живота имао за развој и укупну афирмацију ислама, одређује се и положај душе у берзаху. Душе веровесника и великана заузимају најузвишенији положај, али и између њих постоје одређене разлике у статусу. Потпуну слободу и привилегован положај имаће душе палих за веру – шехиди за које је предвиђено да бораве пред вратима ценнета у зеленом дворцу испод кога ће протицати река.¹⁵⁾ Узвишеним душама које су током живота на Земљи поштовале Алаха, биће омогућено дружење са себи сродним уколико испуњавају критеријуме о покорности Створитељу. Велике скупине душа остаће у кабуру, јер су њихови власници показивали одређене знаке охолости. Најгору судбину имаће земаљске душе за које није предвиђено уздизање, због неспремности да упознају Господара и прихвате његово учење. Душе блудника и блудница биће непрестано у пламену, а неке ће пливати крвавом реком и хранити се камењем. Укупни положај лакше ће се схватити уколико се зна да путују огромном брзином и да постоји поделе на слободне, зависне, небеске и земаљске душе. Према исламској теологији душе могу бити здраве, болесне, а за њих је предвиђен и бол, туга, патња и различита искушења, укључујући и хапшење.

ПРЕДЗНАЦИ СУДЊЕГ ДАНА

Период берзаха завршава се Судњим даном чији почетак одређује искључиво Алах, тако да на тај догађај не могу утицати по-

13) Салих Курди, *Исламске теме*, Високи саудијски комитет за помоћ БиХ и Културни центар „Краља Фахда“, Сарајево, 2000, стр. 38-41.

14) Метју Гордон, *Ислам*, Чигоја, Београд, 2001, стр. 45.

15) Annala Sultana, „Digging Islamic Roots of Jihad to Unveil the Truth“, *Politics and Religion*, Center for Study of Religion and Religious Tolerance, No. 2/2010, pp. 31-41. Мучеништво ради остваривања политичких циљева присутно је и у хиндуизму. Видети, Shanthikumar Hettiarachchi, „Tamil Tiger 'Martyrdom' in Sri Lanka: Faith in Suicide for Nationhood?“, *Politics and Religion*, Center for Study of Religion and Religious Tolerance, No. 2/2007, pp. 131-142.

јединци ма колико били значајни и моћни. Будући да је Судњи дан пресудан за све генерације људи, а посебно оне који тај тренутак дочекају на Земљи, Куран је прецизно утврдио велике предзнаке, док хадиси и сунет указују на значајан број малих наговештаја да се спрема долазак епохалних промена. Исламски теолози нису потпуно уверени у веродостојност малих предзнака због непоузданости преносилаца и реалне могућности да речи посланика нису правилно забележене. Независно од тих размимоилажења која су у основи формалног карактера, јер су поједине речи посланика уз занемарљиве измене само на различит начин интерпретиране, сматрамо да постоје оправдани разлози за представљање и тих доказа.

Посланик Мухамед јасно је назначио да је Судњи дан повезан са почетком дешавања различитих догађаја које људи нису могли замислити. Видевши те знаке сваки појединац дужан је да спомене Алаха и схвати да се одлучујући дан приближио. Отвориће се више рудника у којима ће експлоатацију вршити презрени људи и неверници. Сиромашни пастири изненада ће стећи огромно богатство и почети новац да улажу у изградњу екстремно високих и скупоцених зграда. Богатство ће постати свеопшта појава тако да верник неће знати у чију корист да удели зекат. Учестаће земљотреси и јачати њихов интензитет, а те процесе пратиће феномен брзог проласка времена. Камиле као основно средство за превоз људи и пренос робе више се неће користити, већ „велика седла” захваљујући којима ће заинтересовани брзо долазити до џамије. Дивље звери ће проговорити, а исту способност стећи ће и различити предмети. Грандиозни напредак науке биће праћен све већим одсуством вере у свести и понашању људи. Присутни у џамијама исцрпљиваће се свађама и неће успети да пронађу имама да их предводи на молитви, о чему проф, др Д. Танасковић каже следеће: „Судњем дану ће, како се верује, претходити раздобље крајњег безверја, изопачености и општег моралног посрну људског рода, што је 'опште место' укупне монотеистичке апокалиптике“.¹⁶⁾ Трговина ће достићи неслућене размере, али њен развој условиће кидане родбинских веза и лажна сведочења. Због прозирне одеће жене ће изгледати као голе, а такво понашање допринеће брисању разлика између полова. Непрестано ће се повећавати број жена, тако да ће размера бити педесет према један. Појачана употреба алкохола ин-

16) Дарко Танасковић, *Ислам догма и живот*, Српска књижевна задруга, Београд, 2008, стр. 91.

тензивираће најразличитије блудне радње и односе. Уместо деце људи ће са већим задовољством узгајати и у својим домовима држати псе. Штетно дејство општеприхваћене камате осетиће многи људи. Заменивши уобичајени поздрав, људи ће се једни другима обраћати клетвом. Појавиће се шејатан и наивним људима тумачити различите књиге тврдећи да се ради о Курану. Некада сложна и јединствена браћа исповедаће и практиковати различите вере. Многобројни људи умираће од брзе смрти, односно последица срчаног удара. Убиство ће постати нормална појава, а брат ће без видљивог разлога дићи руку на онога кога је иста мајка родила. Јединство муслиманске уме биће нарушено и тај процес пратиће појачано чињење различитих лоших дела и неприкладно опхођење према комшијама. Цихад се неће предузимати, а сабља као његов синоним остаће у корицама. Заноћивши као верник човек ће се пробудити као отпадник, а јачаће спремност да се вера и морал замене за световна уживања. Искушења и морална посрнућа подстаћи ће део Мухамедовог умета да свим средствима штити истину, чиме ће обезбедити задовољства у рају предвиђена за шехиде.¹⁷⁾ Настојања Јевреја да покоре муслимане неће имати успеха, јер ће Алах стати на страну праведних.

Пажљива анализа јасно показује разлоге због којих већина исламске уleme поклања значајну пажњу и признаје веродостојност наведених хадиса као поузданих сведочанстава да предстоји Судњи дан. Огромне промене до којих је дошло у свету после смрти посланика Мухамеда у великој мери потврђују његова предвиђања, тако да исламски верници могу лако закључити да се ради о јасним доказима пророчких наговештаја и сасвим извесном приближавању Судњег дана. Богата нафтна поља у арапским државама најчешће су под контролом странаца, односно неверника, а за главне послове ангажовани су стручњаци и радници са свих континената. Сиромашни бедуини који су се вековима прехрањивали гајењем камила и оваца, нагло су се обогатили и стечени новац улажу у изградњу пословног и стамбеног простора и луксузне производе. Поједине арапске државе, као што су Кувајт и Уједињени Арапски Емирати, потпуно су решиле проблем сиромаштва, тако да се прикупљени зекат усмерава сиромашним верницима у иностранству. Наговештена „велика седла” којима ће људи долазити до џамија

17) Видети шире, Абдулмахди Сахиб Цафер, „Арапско виђење балканским муслимана: покушај расветљавања улоге исламских фундаменталиста“, *Политикологија религије*, Центар за проучавање религије и верску толеранцију, бр. 1/2008, стр. 53-64.

представљају аутомобили широко примењивани у арапском свету због јевтиног горива. Трговина је постала светски феномен, а њена правила најчешће нису компатибилна са родбинским и братственичким везама. Захваљујући развијеном туризму у муслиманске земље долазе госте чији начин одевања карактеристичан по минималним купаћим костимима и употреби прозирних модерних материјала све више практикују и домаће жене. Еманципација жена као светски тренд постепено умањује разлике и поништава класичну поделу на мушке и женске послове. Употреба алкохола добија глобалне размере, а том пороку све више су изложени и муслимани. Проституција као најелементарнији облик блуда, постала је у појединим државама високопрофитабилна делатност. Процеси секуларизације и велика покретљивост људи, потврђују посланикову поруку да је наступило време у коме ће два брата бити различите вере. Убрзани темпо живота и стална трка за зарадом довели су до повећања кардиоваскуларних обољења чија је најчешћа последица срчани удар. Евидентна слабост муслиманског света доказ је за исправност посланиковог става да ће џихад као организовани напор на Алаховом путу бити у другом плану или евентуално замењен неким новим облицима борбе. Оснивање Израела заострило је и продубило јеврејско-арапске несугласице, али у свести Арапа трајно живи убеђење да ће се тај сукоб, уз помоћ свемоћног Алаха, завршити у њихову корист.¹⁸⁾

Велики предзнаци Судњег дана назначени су у Курану, али и у хадисима посланика Мухамеда: „Преноси се од Аллаховог Посланика, с.а.в.с., да је рекао: ‘Судњи дан неће наступити све док не будете видјели десет знакова: излазак Сунца са запада, дим, даббе – животиње, излазак Јецуца и Мецуца, излазак Исаа, сина Мерјеминог, а.с., Децала, три помрачења: помрачење запада, помрачење истока и помрачење Арапског полуотока, ватру која ће изаћи из дубине Адена, која ће гонити и тјерати људе, почиват ће гдје они буду почивали, а одмарат ће се средином дана гдје се буду одмарали’”.¹⁹⁾ Према Курану, који детаљно објашњава само најважније предзнаке, прво ће наступити свеопште промене у свемиру, чији ће врхунац представљати излазак Сунца са запада. Неспремним да поверују у ту могућност, мора се јасно ставити до знања да се Ала-

18) Видети, Philip Barker, William Muck, „Secular Roots of Religious Rage: Shaping Religious Identity in the Middle East“, *Politics and Religion*, Center for Study of Religion and Religious Tolerance, No. 2/2009, pp. 177-196.

19) Абдул Мешид Ез-Зиндани, наведено дело, Сарајево, 2001, стр. 241.

ховом вољом Сунце појављује на истоку. Суочени са том епохалном појавом многи људи ће поверовати и тако се у последњем тренутку укључити у круг правоверних, јер Алах после тог знака више неће прихватати промену ставова и понашања. Догађаје прати и излазак из земље животиње чији прецизан опис није забележен у Курану ни представљен у хадисима. Животиња ће имати моћ да људима саопштава различите информације, укључујући и податке о исправности верског живота и степен придржавања Божијих заповести. Појединци неспремни да уваже реалност да животиње говоре не треба да улажу енергију у разумевање необјашњивог, већ да прихвате да је у питању један од Алахових предзнака, који их обавезује да отпочну припреме за предстојеће догађаје.

Веома је карактеристична појава децала као једног од предзнака Судњег дана. Ради се о лажову и преваранту обдареном од Алаха различитим способностима које ће користити да заводи лаковерне и недовољно уверене у снагу и истинитост вере. Његова убедљивост биће огромна, јер ће моћи да убија и оживљава људе и неплодну пустињу претвара у башту. Користиће целокупно светско богатство, а на располагању ће имати и две реке различитих боја. Захваљујући тим моћима тврдиће да није посланик већ директно Бог чији је задатак да измени свет и људе врати правој вери. Постоји одређена несагласност о времену које ће децал провести на земљи, будући да је посланик Мухамед рекао четрдесет без прецизирања да ли су у питању дани, месеци или године. Велика способност претварања неће бити довољна за успешно извршавање планиране мисије: „Због свега овога, он неће бити у стању људе завести, изузев тоталне незналице и биједнике, који ће то учинити да би задовољили своје потребе за храном и другим, али само привидно, бојећи се од његове казне, јер ће његово искушење бити изузетно тешко, збуњиват ће разум и одузимати памет. Све то уз његово веома брзо кретање, тако да слабићи неће моћи сагледати његово право стање и његове мањкавости и тако ће му повјеровати. Због тога су сви посланици упозорили на његово искушење и указали на његове недостатке и доказе лажности његових тврдњи”.²⁰⁾ Разборити људи и прави верници неће имати проблем да препознају децала, јер га је Алах већ обележио давши му само једно око и исписујући на челу реч неверник. Проценивши да је дошло време

20) Мухаммед Нуајм Јасин, наведено дело, Сарајево, 2000, стр. 80.

да се деџал уклони, Алах ће послати Исаа сина Мерџеминог, који ће га убити на просторима данашње Палестине.

Долазак Исуса Христа и убиство деџала представљају јасан предзнак да је Судњи дан веома близу. Исламска теологија не прихвата учење да је Исус страдао и васкрсао, што потврђује следећи ајет из Курана: „И због ријечи њихових: ‘Ми смо убили Месиха, Исаа, сина Мерџемина, Аллахова посланика’ ... А нису га убили ни распели, већ им се причинило. Они који су се о њему у мишљењу разилазили, они су сами о томе у сумњи били; о томе нису ништа поуздано знали, само су нагађали; а сигурно је да га нису убили; већ га је Аллах уздигао Себи. – А Алах је силан и мудар. И нема ниједног слѣдбеника Књиге који, када буде умирао, неће у њега, онако како треба повјеровати, а на Судњем дану, он ће против њих свједочити”.²¹⁾ Убивши деџала Исус започиње владавину, која ће бити заснована искључиво на шеријату. Велики ауторитет и поштовање којим располаже искористиће за поновно афирмисање и оснаживање неких важних делова исламског учења запостављених током времена. Испуњавајући нову мисију Исус ће поломити крст, уништити свиње и ослободити народ цизије. Дужност је свих муслимана да искрено верују у његову појаву пред Судњи дан и да га после смрти, која ће наступити када одреди Алах, сахране уз клањање пригодне цене.²²⁾

Предзнак Судњег дана представља и појава великог дима који ће ослабити снагу Сунца и потпуно испунити простор између Земље и неба. Наведени феномен изазваће велику узнемиреност људи, будући да осим појединих хадиса који прецизирају да ће се дим задржати четрдесет дана, није познато колико ће та појава трајати. Догодиће се и три разорна земљотреса на истоку, западу и Арабијском полуострву од којих ће stradати велики број људи и бити уништена значајна материјална добра. Време појаве земљотреса зависи искључиво од одлуке Алаха, али пажљиви проматрачи лако ће уочити да им је претходило велико морално посрнуће народа. Наведеним предзнацима придружиће се и велика ватра која ће за-

21) *Куран*, превод Б. Коркут, поклон краља Фахда, Париз, 1991, Сура Ан-Ниса, Ајет 157-159, 103.

22) „Многи муслимани такође верују у личност тобожњег пророка званог махди (онај који је вођен) који ће се појавити после Исуса и донети период мира и правде који ће трајати до Судњег дана. Та личност се не појављује у Курану већ је касније додата из хадиса“, Винсент Корнел, „Плод дрвета сазнања, Однос вере и праксе у исламу“, поглавље у *Оксфордска историја ислама*, уредник Џ.Л. Еспозито, Клио, Београд, 2002, стр. 103.

почети у јеменској котлини Аден. Настојећи да избегну огањ, који ће се ширити огромном брзином, људи ће бежати према месту окупљања на коњима и камилама, а појединци неспособни да правилно организују спасавање, страдаће од последица јаре и дима.

Последњи велики предзнак Судњег дана је појава народа под називом Јецуц и Мецуц, за који се у Курану наводи да једва разуме језик и да чини страшне нереде на свим просторима куда се креће, а посебно у арапским земљама. Пролазећи поред великог језера Тиберија прве групе попиће комплетну воду, тако да ће последњи бити убеђени да је на том месту одувек била пустиња. Настојећи да спречи њихово кретање и мешање са правоверним, Алах ће изградити преграду од гвожђа и бакра. Хадиси нису потпуно прецизни, али се претпоставља да ће се тај народ појавити непосредно пред Судњи дан. Непотпуни подаци о бројности, изгледу и начину понашања, не треба превише да брину муслимане јер се ради о појави из области гајба, односно невидљивог света, доступног само спознаји и одлуци Алаха.²³⁾

Наведени предзнаци увериће и највеће скептике о близини Судњег дана и потреби свих људи искрено забринутих за спасење да променом понашања и појачаним чињењем добрих дела надокнаде пропуштено и живот ускладе са прописима вере. Почетак Судњег дана пратиће страшни земљотрес који се по интензитету не може мерити са потресима до којих је раније долазило. Паралелно са земљотресом догодиће се и друге застрашујуће појаве потпуно супротне дотада важећим природним законима. Планине и брда ће се померати, стене ће бити у претваране у прах, а читава Земља добиће изглед ледине неприкладне за живот. Претходно спојени у једну водену масу, океани и мора ће испарити. Измешаће се комплетна сазвежђа, месец и сунце постаће једно тело, небо ће се распипити и смотати као писмо, да би затим Алах дотадашњу Земљу и небо заменио новим. Наведене страшне појаве измениће структуру свега постојећег и драстично погоршати услове за опстанак људи, али њихово одвијање и интензитет још увек не значе наступање тренутка обележеног умирањем свих живих створења.²⁴⁾

23) Неркез Смаилагић, *Лексикон ислама*, Свјетлост, Сарајево, 1990, стр. 565-567.

24) Мухаммед Нуајм Јасин, наведено дело, Сарајево, 2000, стр. 76-85.

СУДЊИ ДАН

Исламска теологија прецизира да се ради о дану „када ће људи одговарати пред Алахом ц.ш. за своја дјела, која су чинили на овом свијету“, а који наступа наредбом Алаха мелеку Исрафилу да снажно дуне у специјално припремљени сур – рог.²⁵⁾ Истог тренутка умиру сва жива бића, осим дела људске популације који вољом Алаха преживљава. Наступиће период непознате дужине трајања чија је главна карактеристика податак да ће раније умрли људи и даље боравити у својим гробовима. Затим ће од Алаха стићи нова наредба: „И вјерујемо да ће Аллах, ц.ш., послје тога наредити да Исрафил пухне по други пут, и да ће се након тога повратити живот мртвима. И то је Дан проживљења, када ће људима бити враћене њихове душе и тијела, као што су били на дуњалуку. Затим ће Алах ц.ш. извести људе из њихових кабурова, па ће невјерници и манафици тада казати: ‘Тешко нама! Ко нас из наших кабурова оживи’”.²⁶⁾ Преживели после првог оглашавања рога ће помрети, чиме се стварају услови да сви умрли оживе у облику у коме су напустили Земљу. Векови и деценије који су прошли од умирања оживелима ће изгледати као трен и најбоље ће се схватити уколико се тај период упореди са сном. Оживљавање је потпуно, али и у том поступку постоје одређена правила, тако да је предвиђено да први из свог кабура изађе посланик Мухамед.

Процес оживљавања праћен је огромном напетости и драматичним догађајима, који приморавају сваког човека да се сконцентрише на своју судбину и потпуно занемари родбинске и пријатељске везе. Родитељи ће запоставити децу, сестра ће заборавити брата, брижна бака погубиће вољене унуке, а муж ће престати да мисли на своју жену. Потпуно посвећени догађајима који предстоје, људи и жене неће приметити да су голи, боси и необрезани.²⁷⁾ Алах ће наредити мелецима да све људе поведу према месту окупљања – хаџр на коме ће доћи до обрачуна, с тим да је за невернике предвиђена посебна процедура, будући да ће током пута ли-

25) Наим Хаџиабдић, *Илмхал*, Старјешинство Исламске заједнице Босне и Херцеговине, Хрватске и Словеније, Сарајево, 1986, стр. 28.

26) Мухаммед Нуајм Јасин, наведено дело, Сарајево, 2000, 85. Исто потврђује и М. Елијаде: „На дан доласећег суда, сви ће устати из мртвих, биће извагани и послати у рај или пакао, за вечна времена“, Мирча Елијаде, *Водич кроз светске религије*, Народна књига-Алфа, Београд, 1996, стр. 181.

27) Мухамед Салех Ел-Усејмин, *Исламско вјеровање – акаида*, у „Збирка писама“, Високи саудијски комитет за помоћ Босни и Херцеговини, Сарајево, стр.230-233.

цима бити окренути према тлу. Приближено Сунце ће довести до огромног знојења и патњи људи примораних на убрзано кретање. Количина испуштеног зноја биће огромна и у сразмери са делима које је сваки човек чинио током пролазног живота на Земљи. Уколико неком човеку зној дође до уста ради се о поузданом знаку да се немарно односио према молитви, конзумирао алкохол, узимао камату и чинио друга недозвољена дела. Преоптерећени патњама људи ће молити своје посланике да се обате Алаху и замоле убрзање поступка предвиђеног за доношење пресуде. Уверени да њихове молбе неће бити услишене, посланици из старих времена упућиваће људе на касније пророке док се не дође до Мухамеда као последњег и најважнијег Алаховог веровесника. Настојећи да ублажи патње људи окупљених на једном месту, посланик Мухамед ће се обратити Алаху, који ће прихватити његово посредовање – шефаат и отпочети процес.²⁸⁾

Започеће велики дан суђења за који је предвиђено да траје педесет хиљада година, јер се ради о огромном процесу током кога треба пажљиво саслушати сваког човека и донети правичну пресуду о одласку у рај или пакао.²⁹⁾ Први ће бити прозван Адем као праотац свих људи и биће му дозвољено да од сваке хиљаде припадника свог народа у рај директно уведе 999 људи. Посебна почаст биће указана Мухамедовом умету коме се гарантује да ће попунити од једне трећине до половине раја – ценнета. Током дана предвиђеног за суђење велика искушења чекају све људе који су се немарно односили према прописаној обавези да одвоје прописани зекат на имовину. Поседницима злата биће припремљене специјалне плоче од ватре на којима ће непрекидно пржити поједине делове тела. Народ и појединци са којима је Алах задовољан храниће се земљом претвореном у један велики хлеб. Настојећи да дођу до ценнета, који се протеком времена постепено приближавао учесницима суђења, народи ће молити своје посланике да се заузму код Алаха, али ће већина од њих, наводећи оправдане разлоге, молиоце упутити на Мухамеда. Искрено забринут за свој народ, посланик Мухамед ће пасти пред Алаха, изнети молбу и добити одобрење да део свог умета без полагања рачуна и казне уведе на десна рајска врата. Првим посредовањем дозвољено је да у рај уђе

28) Али Агтантави, наведено дело, Сарајево, 1996, стр. 67-90.

29) Хусеин Ешрак, *Суштина ислама*, Старјешинство Исламске заједнице Босне и Херцеговине, Сарајево, 1988, стр.21.

седамдесет хиљада верника, а накнадним на сваку хиљаду још седамдесет хиљада.

Процес суђења започиње излагањем дела које је сваки појединац учинио током живота са крајњим циљем за одређивање награде или казне. Одређена сличност постоји са судским процесом на Земљи, будући да су присутни окривљени и тужилац, утврђен начин изношења доказа и предвиђено доношење коначне пресуде, али та подударност у неким формалним елементима никога не треба да завара, јер је недозвољиво било које људско дело и поступак поредити са божанским. Прецизно и објективно људима ће се саопштити сва њихова дела и тај озбиљни и сложени део процеса биће праћен обавезом сваког човека да пред Алахом чита књигу у коју су мелечи са великом истрајношћу бележили и најситније детаље везане за пролазни део живота на Земљи. Налазећи се пред непоткупивим судијом и принуђени да јавно изнесу и мало познате и тајне податке, људи ће се осећати непријатно очекујући брз завршетак поступка. Свесни ситуације у којој се налазе и казне која следи, неверници ће искрено пожелети повратак у претходно стање и пружање прилике да исправе грешку и поверују у једног Алаха. Најбољи познаваоци ситуације на Земљи – мелечи, одрећи ће се неверника и јавно саопштити познату истину о њиховој одређености о покоравању шејтану уместо Алаху и испуњавању његових наредаба. Настојећи да поправе положај многи ће помоћ потражити од кипова, које су током живота обожавали, али ће се брзо уверити у њихову немогућност да пруже утеху. Испитивање Исуса Христа јасно ће показати да се ради о посланику оданом Алаху и неспремном да присваја божанске атрибуте: „А ја сматрам да иако Иса, а.с., и његова мајка имају код Аллаха високо мјесто, да нема основе кршћанско вјеровање да је Иса, а.с., Аллахов син, нека је Аллах узвишен и високо изнад тога што они говоре – и да они чине велики гријех том тврдњом и вјеровањем у то. Одбацујући тевхид (вјеру у Бога Једнога), они су изгубили право на шефаат и Аллахову милост. Заштитниче ислама и његових слѣдбеника, учврсти нас на истини и тевхиду, да бисмо Те на Судњем дану срели као муслимани”.³⁰⁾

Разрађујући детаље испитивања, бројни хадиси указују да ће умет посланика Мухамеда имати значајну предност и право да

30) Абдул Мелик Ел-Кулејџиб, *Страхоте судњег дана*, Високи саудијски комитет за помоћ БиХ и Културни центар „Краља Фахда“, Сарајево, 2000, стр. 44.

сведочи против других народа. Предвиђено је да рачун прво полажу појединци који нису редовно клањали намаз, изазивачи сукоба завршених проливањем крви, лицемери и прекршиоци забране о сликању ликова. Према установљеном редоследу људи који књигу дела приме иза леђа биће детаљније испитивани што представља поуздан знак да су ближи паклу него рају. Уколико испитаник добије књигу у десну руку постоје сви услови за задовољство, јер ће планирано испитивање кратко трајати и значити да су надвладала добра дела у односу на лоша. Дужина или краткоћа испитивања не ослобађа обавезе сваког човека да одговори на следећа питања: како је провео живот, чиме се бавио и шта је радио, начин стицања и трошења иметка и какав је имао однос према телу и његовим потребама.

Излагањем дела започиње обрачун, чији је основни задатак да се кроз анализу свега учињеног дође до коначне пресуде. Илузорна су очекивања да би у том одсудном тренутку неко дело могло бити заборављено, на погрешан начин протумачено или евентуално преувеличано или смањено у односу на његов реални значај. Објективно суђење не постоји без поузданих и проверених сведока и њих према Курану и хадисима има укупно дванаест. Народима као скупинама судиће се на основу њихових верозакона и уз присуство и активно учешће посланика које им је Алах својом милошћу упутио. Генерацијама људи рођених после Мухамеда као последњег посланика пресуђиваће се искључиво на основу Курана као књиге упућене свим људима света са намером да замени и дерогира јеврејске и хришћанске верозаконе. Написане књиге у којима су мелеци забележили сваку мисао, велику и малу тајну, јавно и скривено добро и лоше дело, као и примере покајања, развиће се на Судњем дану и представљати главни доказни материјал: „После тога ће се отворити књига, сазнаће се дела људи и на основу мерења добрих и рђавих дела одређиваће се место сваког човека“.³¹⁾ Поуздани сведок биће и Земља на којој је човек живео, радио и чинио различита дела. Сведочење дана и ноћи најтеже ће примити лаковерни и искрено уверени да њихово дело у тами или другим временским околностима није уочено и регистровано. Поседници великих и малих добара биће изненађени када схвате да је Алах предвидео да и њихов иметак сведочи. Укључивањем језика, ока, руке, ноге, уха и коже у доказни поступак сваки човек суочиће се на драматичан начин са свим делима које је чинио, а судски посту-

31) Анастасије Јанулатис, *Ислам*, Хришћански културни центар, Београд, 2005, стр. 128.

пак добиће атрибут врхунске објективности која искључује сваку могућност да пресуда по било ком основу буде неутемељена.

Завршивши обрачун дезоријентисани и уморни верници крећу према врелу – хавд посланика Мухамеда да се напију воде и освеже. Многобројни хадиси, потврђени од преко тридесет преносилаца, детаљно описују посланиково врело, тако да тај значајни део исламске есхатологије достиже степен тевтура, односно чини неодвојиви део имана – исламске вере. Воду са врела прво ће пити посланик Мухамед, а затим исламски верници. Неверницима и великим грешницима неће бити дозвољено да користе благодатна својства тог величанственог Алаховог дара. Појединац који се напије са тог врела више неће ожеднети и заувек ће задржати у сећању осећај пријатности и освежења омогућен у том тешком тренутку. Детаљно описујући карактеристике врела, исламски аутори истичу: „Из хадиса који описују врело може се закључити да је оно огромно врело које се напаја из Џеннета, из ријеке Кевсер, која је бјеља од млијека, хладнија од леда, слађа од меда и љепшег мириса од миска, да је изузетно пространо, широко колико и дуго; раздаљина између свака два његова ћошка је колико траје пјешачки ход мјесец дана. У појединим хадисима стоји да, колико год се из њега буде више пило, оно ће се све више повећавати. Величанствен је Творац који све може”.³²⁾ Свеопшта сагласност о постојању врела и његовој функцији, није спречила одређена разилажења међу исламским шеријатским правницима и улемом, будући да постоје ставови да ће верници до тог места доћи непосредно после обрачуна или пре преласка сират – ћуприје.

Положивши рачуне за учињена дела, верници ће бити упућени према ваги – мизану која ће са апсолутном сигурношћу измерити тежину сваког поступка. Превладавање таса са добрим делима обрадоваће и охрабрити праведнике, а уколико друга страна буде јача, грешници свих врста знаће да им се спрема тешка судбина. Завршетком те важне фазе, верници крећу према сират – ћуприји постављеној изнад џехенемске ватре. Изузетка неће бити, тако да ће преко ћуприје морати да пређу посланици, праведници и сви људи који су се борили и доказали на Алаховом путу. Конструкција ћуприје, која је оштрија од мача и тања од длаке, отежава пролаз, о чему сведочи следећи хадис: „Клизава и јако склиска на њој су куке и чивије, и бодље спљоштене и куке од трња повијеног. То дрво расте у Нецду и кажу да се зове Садан. Вјерник ће преко ћуприје

32) Мухаммед Нуајм Јасин, наведено дело, Сарајево, 2000, стр. 91.

прећи док оком трепнеш, или као муња, или као вјетар, или као тр-
качки коњ јурећи. Један ће се спасти, други ће бити загребан, али
ће се извући, а трећи ће пасти у цехенемску ватру, све док задњи
не пређе вукући уже”.³³⁾

Изречена пресуда и одређени правац на сират – ћуприји не
представљају коначну судбину, будући да ће Алах дозволити ше-
фаат – посредовање посланицима, мелецима, ученим људима и до-
стојним верницима. Посредовање ће бити прихваћено само уколи-
ко се тражи за људе који су искрено веровали и отворено обожава-
ли Алаха и под условом да Створитељ процени да су услови испу-
њени. Хадиси јасно указују да ће посланик Мухамед четири пута
падати пред Алаха са молбом да спаси његов умет који је завршио
у цехенему. Прихвативши посредовање Алах ће после прве дове
дозволити да из пакла изађу сви појединци који су у срцу имали
вере колико зрно пшенице, а код последње и они који су макар јед-
ном у животу изговорили „Ла иллахе иллаллах”. Последње посред-
овање резервисано је за Алаха који ће својом десницом загребати
по ватри и извадити угљенисана тела читавих народа. Изгорели
остаци биће однети пред врата ценнета и спуштени у реку живота
у којој ће оживети на идентичан начин као што се рађа нова биљка
из семена. Строгост услова шефаата најбоље ће се схватити уколи-
ко се укаже не податак да ће заштитник и покровитељ посланика
Мухамеда стриц Ебу Талиб, који је живот завршио као идолопо-
клоник, остати у цехенему са прописаном најблажом казном да
му се под табане поставе жеравице од којих ће мозак кључати.³⁴⁾

Прелазак или падање са сират – ћуприје представљају врхунац
свих догађања на Судњем дану, будући да се верницима широм
отварају врата раја, а неверници завршавају у паклу. Улазећи у по-
воркама у два крајња одредишта сви људи ће најзад бити у пози-
цији да се увере у истинитост поруке дате у Курану и подсети на
стално опомињуће речи посланика Мухамеда да приликом преду-
зимања било којег дела увек имају у виду баште и задовољства раја
и ватру и муке пакла. Описујући пакао један исламски аутор пре-
цизира: „Ово је, тако ми Аллаха, кућа понижења, презира, патње
и разочарења. Ово је кућа јецања, уздисаја и јаукања и кућа туге;
кућа у којој станују несрећни, јадни и они који се, плачући, кају. У
окове ће им бити руке и вратови стављени, а свуда око њих ће ватра

33) Абдул Мелик Ел-Кулејић, наведено дело, Сарајево, 2000, стр. 55.

34) Мустафа Махмуд, *Дијалог с пријатељем атеистом*, Ел Калем, Сарајево, 1991, стр.
47-53.

платмјети”.³⁵⁾ Страшна ватра, која непрекидно гори у цехеннему, неупоредива је по интензитету са оном коју су људи упознали током живота, тако да поједини хадиси прецизирају да је шездесет девет пута јача. Становницима пакла кожа ће непрекидно горети, али то неће представљати крај мука, будући да ће вољом Алаха изнова бити обнављана. Храну ће давати дрво зеккум које расте у цехеннему и рађа плодове у облику шејтанске главе. Недоступност воде принудуће људе у ватри да пију гнојну течност и непрекидно излучивани зној. Примерена месту биће и одећа скројена од ватре по мери сваког појединца.

Уверивши се у страхоте цехеннема, његови становници – неверници међусобно ће се оптуживати да су једни предњачили и друге подстицали да истрају у непоштовању Алаха и прописаних заповести. Њихова збуњеност и запрепашћеност посебно ће доћи до изражаја после јављања шејатана и пруженог обавештења да су самостално донели одлуку о поковавању њему уместо Алаху. Сазнање да у паклу не наступа смрт, додатно ће онерасположити његове становнике, дефинитивно уверене у вечност патње и њено стално појачавање. Знајући да не постоје услови за промену положаја непрекидно ће плакати, тако да ће сузе достићи ниво довољан за пловидбу бродова. Дубина цехеннема биће огромна и према једном хадису бачени камен падаће до дна пуних седамедесет година. Зависно од тежине дела, ватра ће људе захватити од ножних чланака до кључне кости, а од најблаже казне кључаће мозак као вода у врелом лонцу. Изгореће месо, кости, живци и други органи, али непрекидно обнављање уништеног само ће усложњавати патње. Поједини органи неверника смештених у паклу биће знатно увећани, тако да ће кутњак бити као брдо Ухуд, леђа ће имати ширину коју јахач на коњу пређе за три дана, а кожа дебљину од четрдесет два аршина. Цехеннем је првенствено намењен неверницима и грешницима, али бројни веродостојни хадиси указују да ће већину становника тог страшног места чинити жене.

Разматрајући узроке због којих поједини људи завршавају у паклу исламска теологија изнела је принципијелно становиште, које показује сложеност ситуације, вешедимензионалност проблема, настојање за правилно утврђивање ваљаности сваког дела и исказује наду да позитивна промена представља могућност накондног добијања милости од Алаха. Узроци су подељени у две

35) Абдул Мелик Ел-Кулејиб, наведено дело, Сарајево, 2000, стр. 67.

независне групе, тако да јасна припадност некој од њих прецизно одређује положај. Уколико је појединац учинио дела која га изводе из вере и уведе у неверство – куфр остаје вечито у паклу без могућности промене статуса. Одређујући ближе дела из прве групе, централно место заузима приписивање Алаху друга, односно ширк. Неверство према Алаху, мелецима, књигама, посланицима и свим поступцима који прате Судњи дан, гарантује вечити боравак у ватри. Оспоравалац пет утврђених исламских шартова нема право да се нада Алаховој милости, а иста судбина пратиће људе који се усуде да псују Створитеља, изричу лоше речи о исламу и погрдно се изражавају о посланику Мухамеду. Настојање да се судство организује на принципима супротним прописима предвиђеним у Курану представља директан пут у ватру. Идентичну судбину имаће и лицемери који сумњају у Објаву, неприхватају Алахове законе, радују се неуспеху ислама, показују особине које уносе неред, хаос и раздор међу муслимане, исмевају појединце због поштовања и практиковања прописаних обреда, омаловажавају честите вернике и неуредно обављају намаз. Другу групу узрока због којих људи завршавају у паклу представља вршење дела која починиоце уводе у грех и тако директно искључују из реда поштених и часних особа. Извршено рангирање те врсте дела показује да је на прво место постављена непослушност према родитељима, затим прекидање родбинских веза, неуважавање исламских прописа о камати, трошење иметка сирочади, лажно сведочење, мито у судству, доношење шеријатских правних прописа – фетви без одговарајућег знања, варање и довођење у заблуду подчињених, сликање било чега што има душу, испољавање грубости, суровости и охолости и употреба златног и сребрног посуђа за јело и пиће.³⁶⁾

Потпуну супротност од описаног пакла представља рај, односно ценнет, који је на основу одлуке Алаха резервисан искључиво за вернике: „Не треба ни спомињати да је Ценет вјечан. Када човјек у њега једном уђе више неће бити одстрањен ни из каквог разлога.“³⁷⁾ Постоји укупно осам ценнетских врата и предвиђено је да на свака од њих улази одређена категорија верника. Уважавајући заслуге Мухамеда и његов посебан третман као последњег

36) Шире о узроцима због којих се одлази у цехеннем, Абдулах Али Аллаф ел-Гамиди, *Уз кабура у ценнет или цехеннем*, Високи саудијски комитет за помоћ БиХ и Културни центар „Краља Фахда“, Сарајево, 2000, стр. 59-72.

37) Мухамед Хамидулах, *Увод у ислам*, Старјешинство Исламске заједнице Босне и Херцеговине, Хрватске и Словеније, Сарајево, 1982, стр. 66.

посланика, чувари ценнета отвориће пред њим врата, тако да ће бити први становник тог изузетног места. Истрајним постачима намењена су врата звана Рејан, а посебан улаз предвиђен је за вернике који су давали садаку и одликовали се другим позитивним особинама. Затим ће на отворених осам врата ући скупине срећних људи, који ће брзо открити сва задовољства која пружа боравак на том месту. Последња група која вољом Алаха приспе у ценнет добиће најлошије место, јер је и редослед уласка повезан са раније учињеним делима. Простор раја подељен је на спратове између којих је раздаљина као од земље до неба. Изнад седишта ценнета званог Фирдевс постављен је престо Алаха – Арш и са тог места извиру моћне рајске реке. Верници ће у рају бити састављени са породицама и смештени по одајама из којих ће се простирати поглед на све стране.

Становници ценнета имаће редовну исхрану, али ново и повољније стање подразумева да ће се карактеристични отпаци од хране и пића излучивати преко зноја изузетног мириса. Сваки верник имаће на располагању шатор огромне величине направљен од бисера. Укинуће се забрана која је важила на Земљи, тако да ће становницима раја бити омогућено служење златним и сребрним прибором и коришћење других погодности: „Муслиманима је вино у овом животу забрањено, али им је придржано за будући живот“.³⁸⁾ Рајско дрвеће биће огромних димензија и његов хлад јахач на добром коњу неће моћи да пређе за сто година. Задржавајући неке карактеристичне обичаје са Земље у рају ће бити организована чаршија у којој ће се верници скупљати петком и у условима без лажи, пакости и злобе размењивати искуства и радовати се обезбеђеном прекрасном животу. Огромни простори раја биће прекривени баштама и вртовима кроз које ће тећи реке са укусом најбољег млека и слаткоћом најквалитетнијег меда. Ценнетске хурије биће непрестано на располагању мушкарцима, а један хадис даје следећи опис сексуалних активности у рају: „Вјернику ће се у Ценнету дати многострука снага приликом сношаја. Па су га упитали ‘О Божији посланиче, хоће ли то човек моћи издржати’. А он је одговорио ‘Да бит ће му дата снага стотину људи’”.³⁹⁾ Додатна снага мора бити на прави начин искоришћена, тако да је предвиђено да сваки човек у току дана располаже са стотину девица. Боравак у ценнету подразумева и привилегију да се Алах више неће љутити

38) Jean-Renne Milot, *Ислам и муслимани*, Кршћанска садашњост, Загреб, 1982, стр. 63.

39) Абдул Мелик Ел-Кулејиб, наведено дело, Сарајево, 2000, стр. 85.

на своје робове, којима ће подарити вечни живот, младост, сталну радост и одсуство туге и незадовољства. Наведене привилегије су велике и непојмљиве, али највећу свакако представља могућност да се непосредно види Алах, о чему се у једном веродостојном хадису истиче следеће: „Када се ценетлије смјесте у Џеннет, бит ће им речено: ‘О становници Џеннета! Имате сусрет с Аллахом, Он жели од вас да га испуните!’ Рећи ће: ‘А шта је то (толико важно)? Зар нам лица није освијетлио, дјела нам на мизану тешким учинио, у Џеннет нас увео и од ватре нас сачувао!?’ Тада ће Он открити Свој застор и они ће гледати у Њега. А ништа им неће љепше бити од гледања у Њега. То је додатак који ће им се дати”.⁴⁰⁾

Изневши комплетну ситуацију везану за ценет и његове карактеристике, потребно је указати на доминантне особине становника тог величанственог места. Богобојазност, стално испољаван страх од цехенемске казне, чињење добрих дела и поштовање Алаха одликују праведнике којима је за награду одређен рај. Појединцу, који је у свакој ситуацији показивао спремност да свој иметак дели са другима, лакше ће се отворити рајска врата. Опређеност да праштају чињење дела која их посебно иритирају показују величину становника раја. Срећници настањени у ценету морају превладати сопствене слабости, правилно проценити учињена дела и искрено се покајати. Њихова величина долази до изражаја кроз развијену особину да на време уоче грех и одмах промене понашање. Привилегију да уђу у рај имају и они појединци који показују скрушеност приликом вршења молитве. Свестан тежине поступка прописаног за приступ рајским уживањима, прави верник треба да избегава срџбу и чињење дела од којих нема посебне користи. Сазнање да је стечена имовина последица милости Алаха, плаћање прописаног зеката искреном вернику претвара у задовољство. Поштујући моралне принципе ислама, верници који теже рају дужни су да прикривају стидна места и учине их доступним само супругама и женама у поседу. Потреба јачања кохезије исламског друштва захтева од правог муслимана да чува поверену тајну, односно еманет. Редовно обављање намаза са задовољством и свешћу о користи који доноси, представља једну од најважнијих улазница за место где не постоји бол ни патња већ само радост и уживање.

40) Група аутора, *Најбоља опорукa – Утицај вјере на ослобођење човјека*, Високи саудијски комитет за помоћ БиХ и Културни центар „Краља Фахда“, Сарајево, 2000, стр. 24.

Dragan M. Novakovic
ISLAMIC ESCHATOLOGY

Summary

A very complex issue of Islamic eschatology, insufficiently known to the scientific and professional community, has been presented. As a result of striving for a more precise and objective consideration of the issue, a distinctive vertical timeline has been established, starting with the funeral as a consequence of death and the way of performing that significant rite. Then, Barzakh has been explained, as the time spent in the grave until the next resurrection during which the soul is separated from the body and required tests are performed. Various major and minor omens of the Judgement Day, which should encourage the believers to perform good deeds more frequently and coordinate all segments of their lives with the norms of faith, have also been discussed. The implied events represent a unique opportunity for the unbelievers also to change their behaviour and earn their salvation, by accepting the truths of Islam. The entire process ends with the Judgement Day, marked by various complex temptations, resurrection of the dead, detailed examination of all deeds committed during the earthly life watched over by angels, their weighing on a special scale and crossing the bridge that leads either to heaven or hell. Magnificent descriptions of heavenly pleasures and terrifying horrors of hell specified in the Qur'an and developed in detail in the Hadiths of Prophet Muhammad, at the individual level represent permanent and universal encouragement for Muslims to stay on the right track, whereas situated in a global context they should contribute to the spread of religion intended for all the people of the world and strengthen the readiness for exertion required by religious or national leadership.

Key words: Islamic eschatology, Islam, funeral, Barzakh, omen, Judgement Day, believers.

ЛИТЕРАТУРА

- Абдулхамиди Сахиб, Цафер, „Арапско виђење балканских муслимана: покушај расветљавања улоге исламских фундаменталиста“, *Политикологија религије*, Центар за проучавање религије и верску толеранцију, бр. 1/2008.
- Али Аллаф ел-Гамиди, Абдулах: *Уз кабура у џеннет или џехеннем*, Високи саудијски комитет за помоћ БиХ и Културни центар „Краља Фахда“, Сарајево, 2000.

- Али, Аттантави: *Опћи приказ исламске вјере (вјеровање – акаида)*, Високи саудијски комитет за помоћ БиХ, Сарајево, 1996.
- Barker, Philip, Muck, William, „Secular Roots of Religious Rage: Shaping Religious Identity in the Middle East“, *Politics and Religion*, Center for Study of Religion and Religious Tolerance, No. 2/2009.
- Винсент Корнел, „Плод дрвета сазнања, Однос вере и праксе у исламу“, поглавље у: *Оксфордска историја ислама*, уредник Џ. Л. Еспо-зито, Клио, Београд, 2002.
- Гавранкапетановић, Мунир: *Снагом вјере до савршенства душе*, Ри-јасет Исламске заједнице Босне и Херцеговине, Издавачки центар Ел-Калем, Сарајево, 2000.
- Група аутора: *Исламско знање*, штампано под покровитељством саудијског краља Фахда, Сарајево, 2001.
- Група аутора: *Најбоља опорука – Утицај вјере на ослобођење човјека*, Високи саудијски комитет за помоћ БиХ и Културни центар „Краља Фахда“, Сарајево, 2000.
- Елијаде, Мирча: *Водич кроз светске религије*, Народна књига-Алфа, Београд, 1996.
- Ел-Кулејџиб, Абдул Мелик: *Страхоте судњег дана*, Високи саудијски комитет за помоћ БиХ и Културни центар „Краља Фахда“, Сарајево, 2000.
- Ез-Зиндани, Абдул Мецид: *Ел – иман исламско вјеровање*, Исламска заједница, Штутгарт, 2001.
- Ез-Зиндани, Абдул Мецид: *Једноћа створитеља*, штампано под покровитељством саудијског краља Фахда, Сарајево, 2001.
- Ешрак, Хусеин: *Суштина ислама*, Старјешинство Исламске заједнице Босне и Херцеговине, Сарајево, 1988.
- Жан Рене, Мило: *Ислам и муслимани*, Кршћанска садашњост, Загреб, 1982.
- Јанулатис, Анастасије: *Ислам*, Хришћански културни центар, Београд, 2005.
- *Куран*, превод Б. Коркут, поклон краља Фахда, Париз, 1991.
- Курди Салих: *Исламске теме*, Високи саудијски комитет за помоћ БиХ и Културни центар „Краља Фахда“, Сарајево, 2000.
- Махмуд Мустафа: *Дијалог с пријатељем атеистом*, Ел Калем, Сарајево, 1991.
- Машовић, Изет: *101 дерс*, Мешихат Исламске заједнице Санџака, Издавачка дјелатност, ИЛМ, Нови Пазар, 2010.
- Метју, Гордон: *Ислам*, Чигоја, Београд, 2001.
- Нуајм Јасин, Мухаммед: *Иман темељи-суштина-негација*, Високи саудијски комитет за помоћ БиХ и Културни центар „Краља Фахда“, Сарајево, 2000.

- Салех Ел-Усејмин, Мухамед, „Исламсло вјеровање – акаида“, у *Збирка писама*, Високи саудијски комитет за помоћ Босни и Херцеговини, Сарајево.
- Смаилагић, Неркез: *Лексикон ислама*, Свјетлост, Сарајево, 1990.
- Sultana, Annala, „Digging Islamic Roots of Jihad to Unveil the Truth“, *Politics and Religion*, Center for Study Religion and Religious Tolerance, No. 2/2010. pp. 31-41.
- Sultana, Anella, „Taliban or Terrorist? Some Reflections on Taliban's Ideology“, *Politics and Religion*, Center for Study of Religion and Religious Tolerance, No. 1/2009.
- Танасковић, Дарко: *Ислам догма и живот*, Српска књижевна задруга, Београд, 2008.
- Хамидулах, Мухамед: *Увод у ислам*, Старјешинство Исламске заједнице Босне и Херцеговине, Хрватске и Словеније, Сарајево, 1982.
- Хацић, Хасан, „Обичаји код ценазе у Санџаку“ II, *Глас ислама*, Нови Пазар, број 99, фебруар, 2005.
- Hettiarachchi, Shanthikumar, „Tamil Tiger 'Martyrdom' in Sri Lanka: Faith in Suicide for Nationhood?“, *Politics and Religion*, Center for Study of Religion and Religious Tolerance, No. 2/2007.
- Цавир ел-Цезаири, Ебу-Бекр: *О правилима лијепог понашања и о нарави*, Високи саудијски комитет за помоћ БиХ и Културни центар „Краља Фахда“, Сарајево, 2001.

Resume

Eschatological issues regarding the last days, Judgement Day and new life after death occupy an important place in the teachings of all revealed religions, while there are significant differences arising from the fact that this important area of theology, depending on the learning, contains certain ambiguities, events that are only implied, insufficiently consistent explanations and the possibility of great freedom in its interpretation and presentation to the believers. Starting his mission in the 7th century AD, in the environment of then dominant ideological movements embodied in Judaism, Christianity and Persian Zoroastrianism whom he had some common ground with, Prophet Muhammad had completely developed his eschatological teachings in suras revealed in Mecca, motivated by the intention to make a complete transformation of the society through the means of possible punishment and expected award and establish it on ethical and other principles of the new religion. Carefully defining the basics of eschatology through Qur'an and further elaborating and completing the entire system through a number of hadiths, Prophet Muhammad overcome the ideological influences

he had started from, placing the funeral, the tomb, the required examinations, major and minor omens of the Judgement Day, as well as the encounter worked out in detail, the trial and going to heaven or hell, within the eschatological framework.

According to the above, Muslims are required to believe in the Judgement Day, when Allah will judge them all the by the deeds they had done in life. On the Judgement Day, all the dead will be brought back to life as well and Allah will then punish them or award them according to the merits of their earthly life. If one managed to avoid the responsibility for his/her deeds in this world, he/she will face an uncompromising judge whose justice is universal and eternal. Honest and righteous people go straight to heaven – Jannah, from which there is no exit and where one stays eternally. The Qur'an is full of descriptions of heaven and the magnificent benefits that will be available to all the people who lived according to Allah's commandments. In addition to outstanding pleasures concerning food, drink and dwelling in immensely beautiful surroundings, the major reward to all those who inhabit heaven is the certainty of seeing the face of God. The possibility of direct observation of God is the greatest reward for a Muslim and it is worth all the effort one needs to make to live in accordance with the laws of the Creator and remain on his way.

Going to hell - Jahannam is intended for sinners and all individuals that, during their lives, did not respect the almighty power of God and the commandment about the necessity of doing good deeds. Hell is lively depicted in some parts of the Qur'an and other Islamic literature. Its main contents are fire, boiling water, snakes, ice department and other means of torture. Staying in the hell is not eternal and there is a possibility of leaving after a longer or shorter period of time. The decision depends upon the will of the almighty God and his assessment of the fulfilment of the requirements for the transition to heaven. Some Islamic scholars believe that disbelief in God - shirk, is an unforgivable sin which, as a consequence, provides staying in hell for eternity.

Islamic eschatology had a great, perhaps decisive role in crushing the resistance of all idolatrous oriented groups where monotheistic Judaism and Christianity had not take deeper roots. To uneducated and ignorant Arab and other people those ideas were acceptable, since the fulfilment of moral duties represented a guarantee for a life in eternal bliss. The beauties of heaven and horrors of hell have made up the backbone of Islamic ethics for centuries, because

they instigated people to action, corrected their behavior, determined the relationships between individuals and within families, provided the necessary social harmony, directed the fallen and the sinful, and further motivated the eager ones to pursue the right path and constantly strengthen their faith. Guaranteeing going to paradise to all the warriors who lost their lives following the path of Allah, the Islamic eschatology was one of the initiators of activities that had enabled the spectacular spread of Islam in the past and significant encouragement to individuals and various groups to take action to ensure its maintenance and strengthening within the changed circumstances in the world, but also the main motive for extremists determined to seek the solution for many problems in terrorist actions.

Овај рад је примљен 10. септембра 2011. а прихваћен за штампу на састанку Редакције 11. новембра 2011. године.